

MÉG EGYSZER: A KERESZTÉNY UNIÓ

FOLYÓIRAT februári számában felvetettük a katolikus-protesztáns unió nehéz kérdését. Kifejtettük, hogy a keresztény vallási közösségek újraegyesülése e pillanatban megoldhatatlannak látszó feladat ugyan, de mégis olyan eszmény, amelynek szemmeltartásáról lemondani nem szabad és nem lehet, s amelynek legalább távoli lehetőségére vonatkozólag nem hiányoznak egyik oldalon sem bizonyos reménykeltő jelenségek.

E cikknek mindkét félén sokszerű visszhangja támadt. Voltak ugyan, akik félreértették s félremagyarázták a tanulmány alapgondolatát, lehangosabban azok, akik az unió s a felekezetek kérdésében egyáltalán nem a vallási kérdést látják, hanem csak a politikait és talán még a nemzetit, vagy akik a vallási közöny alapján állva egyáltalán nem értik meg, hogyan lehet olyan bagatell dolgokon, mint Isten, lélek és örök üdvösség, vitázni. Voltak, akik a cikkből egyszerűen csak a felekezeti béke elevenebb sürgetését, a békés együttélés vágyának s a közös ellenséggel szemben való összefogás szükségességének hangoztatását olvasták ki, nem téve semmiféle különbséget szövetkezés és unió, fegyverszünet vagy fegyverbarátság és újraegyesülés között.

A komoly helyről érkezett s a kérdés velejét meg nem kerülő hozzászólásokban viszont mindenekelőtt maga az a tény látszik igen örvendetesnek, hogy az unió eszméjét legalább mint áhítandó eszményt egyetlen illetékes hozzászóló sem utasította vissza. Elvben valamennyi elismerte az újraegyesülés kívánatos voltát. Az elszakadt testvérek ugyan nem látják még közvetlenül az egyesülésnek módját és lehetőségét, de érzik s elismerik, hogy alapjában egymás mellett s egymás között lenne a helyük. A régtől pörösködő, egymástól végleg elszakadtnak látszó házasfelek minden harc és dérdúros elválás után mégis együvé tartozónak érzik magukat, vágyódnak is valamelyest az elhagyott közös tűzhely után s titokban talán nem is bánnák már, ha annakidején kissé jobban uralkodnak az idegeiken, békésebben intézik el a vitákat s szépen együttmaradnak.

Ez is eredmény már, bármennyire igaz, amit a hozzászólók hangoztattak, hogy a gyakorlatban egyelőre aligha lehet másról szó, mint a békésebb atmoszféra megteremtéséről, a félreértések, berögzöttségek, szenvedélyek és önteltségek tudatos lecsökkentéséről, az érzelmi ellentétek enyhítéséről s főleg arról, hogy mindkét fél őszinte jóakarattal bánják a másikkal s igyekezzék őt erről a jóakaratról és jóhiszemű-

ségről meggyőzni. Ez még nem únió, de lépés az únió felé s mindenestre több már, mint az a pohárköszöntői stílusú felhívás a felekezeti békére vagy a közös ellenséggel szemben való összefogásra, amely nagyon szépen hangzik, de amely ritkán jut túl a pusztá szólamon s amely mögött olykor csak újabb harci taktika búvik meg. Hisszük, hogy a kölcsönös önuralmon s jószándékon alapuló őszintébb udvariaság és békevágy terén még igen sokat lehetne elérni, sok felesleges tövist a másik fél szívéből kihúzni s lassanként már ezen az úton is közelebb lehetne jutni valamivel a krisztusi egység-imádság teljesüléséhez.

A tanulmánnyal kapcsolatban felmerült eszmecsere maga is igazolta, hogy már az únió kérdésének a békés tárgyalása is jelentékenyen alkalmas arra, hogy a felekezeti atmoszféra feszültségeit enyhítse. Ez természetesen még nem elég és fenn kell tartanunk a tételt, amely tudtunkkal sehol ellenkezésre nem talált, hogy únió nélkül igazi, maradandó és őszinte béke bajosan képzelhető el, legfeljebb a vallási közöny és semmivéltetődés alapján. Hiszen ahol a vallási kérdéseket legfőbb és legvitálisabb kérdéseknek nézik s viszont a dogmatikus alaptételek s az egyház szervezeti alapelvek átlósan ellentétesek, úgy-hogy a különállás és elvi szembehelyezkedés folytán a vallási és felekezeti érdekek mereven ellenkezők, ott a lelkek harmóniája is szükségképpen ingatag talajon áll, amint ezt az elmúlt 400 esztendő sok keserves tapasztalata s az újabb kornak minden felekezeti béke-hirdetése mellett mindenféle egyre kiújuló vallási harcai ugyancsak bc'ségesen igazolják. A harc modora finomulhat, a keserűség és bizalmatlanság ideig-óráig enyhülhet, egyes emberek csodálatos hajlékonysággal és ügyességgel tudják talán megteremtteni egymás közt a felekezeti modus vivendit, de általánosságban a hadiállapot meg nem szűnik s a legelső alkalommal megint elemi erővel tör ki a küzdelem. Ki kell törnie, másképp vagy a vallási meggyőződés ereje mosódott volna el a szembenálló táborokban, vagy az emberek megszűnnének az Istenre, lélekre s örök üdvösségre vonatkozó kérdéseket minden felett álló értékeknek tekinteni. A béke, barátság és fegyverközösség állapotát minden erővel s minden elfogadható eszközzel elő kell mozdítani, a harc hangnemét és eszközeit finomítani, de teljes béke majd csak akkor lesz, amikor az únió — mikor? csak az Isten tudhatja — egyszer valóban létrejön. Addig minden szivárványhíd csak éppen szivárványhíd marad, amely szép és kívánatos, de amelyen járni bajosan lehet.

A teljes és őszinte barátság únió nélkül nem is egészen logikus dolog. Két ország élhet barátságban egymás mellett anélkül, hogy egyesülnének, de nem élhet együtt ugyanazon a területen, ugyanazokkal a jogigényekkel, részben ugyanazokra az egyedekre s intézményekre vonatkozólag. Két idegen ember élhet merő udvariassági viszonyban, de két testvér bajosan: vagy gyűlölik egymást és azért szakadtak el egymástól, vagy ha a gyűlölet megszűnt, nincs értelme, hogy ismét egy családnak ne érezzék magukat. Két elvált házas csak addig szokott külön maradni, míg nem tudja leküzdeni az ellenszenvét egymással szemben; mihelyt megbékélnek, nincs értelme, hogy ismét össze ne költözzenek s csak a távolból hangoztassák egymás iránt való barátságos hajlandóságukat.

Ezt a nehézséget érzi nyilván Ravasz László is, amikor hozzá-
szólásában¹ ezt írja:

„A keresztyén egyházaknak a mai apokaliptikus időkben meg kell tanulniok egy nagy leckét: vallani a saját hitüket úgy, hogy megbecsüljük a másét. Ennek a kettős tételnek eddig nem tudtunk eleget tenni. Vagy vallottuk a magunkét, de akkor csúfoltuk, üldöztük, irtottuk a mások hitét. Vagy pedig megbecsültük a másokét, de nem vallottuk a magunkét s egy szóra elárultuk egyházunk igazságát és reverzálisokkal, apró kacérkodásokkal elfordultunk ősi örökségünkötől, s a békesség ürügye alatt rossz reformátusok vagy rossz katolikusok voltunk.“

Teljesen így van s ha következetesek vagyunk, hozzátehetjük még: ez bizonyos fokig természetszerűleg van így. Ahol két tábor, két eszmerendszer, két vallási irány szöges ellentétben van egymással s az élet során mégis állandóan ugyanazokon a területeken mozog, ugyanabban a társadalomban találkozik, sőt részben ugyanazokra az egyé-
nekre formál jogot, ott, talán néhány kivételesen kifinomult lélektől eltekintve, csak kétféle viselkedés lehetséges: vagy a „szinkretizmus vagy a zelótáság“, vagy „a keveredés vagy a vakbuzgóság“; vagy a közöny vagy az eszközeiben esetleg durvább, esetleg finomabb, de lényegében mindig éles vallási harc.

Eppen a Ravasz említette reverzálisügy példazza ezt keserű aktuálítással. A reverzálisnak s hasonlóknak terén még az is szükségképpen halálos útvesztőbe kerül, aki a „saját hitének megváltását a mások hitének megbecsülésével sarkias feszültségben együtt tartani“ igyekszik. Mert akár protestáns, akár katolikus az illető, az ilyen esetben vagy enged a másik félnek s akkor a maga felekezete vagy vallásának törvényei ellen vét, itt hitelvi, ott kegyeleti alapon, vagy nem enged s akkor a másik fél érzi úgy, hogy nem becsülik eléggé, hanem inkább pusztítják és „irtják az ő hitét“. A reverzális — mint legszembetűnőbb példa, amelyhez hasonló azonban az életben sok más adódik — szinte kézzelfoghatóan mutatja, hogy amíg felekezeti megoszlás van, addig igazi béke és zavartalan összhang az egyházak közt nem lehetséges;² ami más szóval megint csak annyi, hogy az igazi békének s barátságának csak egyetlen biztos és tökéletes útja van: az egység, az únió.

Victor János is ezt látszik vallani. Bár egyfelől azt mondja: „A protestáns szemlélet szerint az Egyház egysége nem okvetlenül szervezeti egység, hanem több egyházi szervezet fennállása mellett is megnyilatkozhatik ezeket egybefűző benső össze-

¹ Protestáns Szemle, 1937. 166. 1.

² Ezeknek a kérdéseknek únió nélkül való megoldhatatlanságára vall az az egyesek által újabban felvetett indítvány is, hogy az államhatalmat magát kellene felszólítani: ne ismerjen el érvényesnek semmiféle reverzalist, hanem hajtsa mereven keresztül a maga erejével a vegyesházasságokban a „nem nemet követ“ elvét. Eltekintve attól, hogy ha akadna is kormány, amely erre vállalkoznék, célt nem érne vele, legföllebb kultúrharcot provokálna, mert a „nem nemet követ“ elvet a katolikus Egyház dogmatikai okokból sohasem fogadhatná el: ez az elgondolás azért is aggodalomrakeltő volna, mert éppen a totalitárius államhajlandóságok korában — amelyek pl. Németországban a protestáns egyházakon éppoly súlyos sebeket ütnek, mint a katolicizmuson — juttatna az államnak veszedelmes beavatkozásra alkalmat a lelkiismereti terület felé.

tartozásban és együttműködésben“, másfelől mégis hozzáteszi: „Ha nem is ad esse, mindenesetre ad bene esse ecclesiae a protestáns szemlélet is fontosnak tartja az egyház szervezeti egységét“. „Szerinte is... mennél egységesebb az egyház szervezetében is, annál jobb, s ezért óhajtásainak a látóhatárán — az unió megvalósulási formáját illetően — ugyanoda érkezik ő is (a protestáns), ahová a katolikus hívő“.

Ravasz László szerint a pusztá fegyverbaráti szövetségekötések inkább „csak egyházpolitikai találkozások“ szoktak lenni s vajmi gyakran a hitközöny talaján termettek. Az ilyenfajta „elvi vagy gyakorlati közösség a katolikus és protestáns egyházak között csak azokban az időkben és azokon a helyeken jöhetett létre, amikor és ahol egyik fél se volt sem katolikus, sem református“.

A kérdés lényege tehát végeredményben nem csupán ez: barátság vagy haragtartás? felekezeti béke vagy széthúzás?, hanem inkább ez: unió vagy nem-unió?

Az ÚNIO AKADÁLYAIT és nehézségeit illetően sem volt lényeges eltérés tanulmányunk s a hozzászólások között. Mindössze talán annyi, hogy Victor János szerint protestáns részről is nem annyira az érzelmi s a történeti akadályok látszanak leküzdhetetlennek, mint inkább a dogmatikaiak. Ha csak az előbbieket állnának az újraegyesülésnek útjában, — mondja Victor János — ez „nem tenné oly reménytelenül a helyzetet“, mert azokat egyszerűen le kellene küzdeni („nem volna szabad, hogy ez esetben megoldhatatlanná tegyék a kérdést“), sőt leküzdésé, bizonyos fokig szétmállasztaná azokat maga a haladó idő. Az újraegyesülésnek mélyebb akadály a Victor szerint az, hogy az unióval a protestánsok részén „ugyanolyan természetű dogmatikai sziklafalba ütközünk“, mint katolikus részen. Mert protestáns részen is nemcsak a 400 év óta védett álláspont iránti kegyelet állja útját az irányváltotatásnak, hanem „ennek az álláspontnak a jelenlegi belső kötelező ereje“, tudniillik dogmatikai igazságként való felismerése és tiszteletbentartása.

„Legalább is azok, úgymond, akik nemcsak névleg vagy leszámazásuk iránti kegyeletről tagjai valamely protestáns egyháznak, hanem valósággal élnek is annak lelki értékeit, az elmúlt 400 év ellenére is aránylag könnyen meggyerhetők volnának hitbeli álláspontjuk elhagyására, ha ennek nem állná útját az az egyszerűségében is áthágatatlan akadály, hogy ez az álláspont az ő számukra — az igazság. Elsősorban tehát nem történeti, hanem lelkiismereti okok kötik őket. Ha katolikus részen csak úgy gondolható el az unió, hogy a protestánsok a maguk dogmatikájának feláldozása árán „visszatérnek“ a katolikus Egyházba s elfogadják annak dogmatikáját: viszont protestáns részről is csak egyetlen megoldás gondolható el: az, hogy a katolikus Egyházban is uralomra jutnak a protestantizmus-vallotta hitelvek (legalább is lényegükben, mert hiszen egyes részletekben a saját kebelén belül sem egységes a protestantizmus).“

Tiszteletreméltó, sőt éppen az unió szempontjából reményikeltő álláspont, hiszen unióról is csak ott lehet szó, ahol a vallási igazságnak még tárgyi értéket és becsületet tulajdonítanak s azt minden fölé helyezik. Mindenben kételkedő, agnosztikus, vallási igazságokban nem hívő

emberekkel únióról beszélni értelmetlen dolog lenne s a katolikus Egyház a maga részéről éppoly keveset nyerne olyan csatlakozókkal, akik semmiben sem hisznek, mint aminő kevés öröme telik a saját névleges fiainak hitetlenségében. Talán nem paradoxon tehát, ha azt véljük, hogy a látszólag legkomolyabb akadályt jelentő dogmatizmus — még a XVI. század hitújítóiig visszamenő protestáns dogmatizmus is, mint ezt Victor János helyesen megállapítja — még mindig inkább lenne útkészítője a vallási (nem pusztán politikai vagy társadalmi) úniónak, mint lenne az ellenkezője. Sőt e tekintetben a hazai protestantizmussal szemben sokkal kedvezőbb a helyzet, mint pl. a külföldivel, mert amíg odakünn sokfelé igen messzire haladt elő a különféle denominációkra szakadás s a történeti fejlődés erős töréseket, sokszor bizonyos adogmatikus, racionalista elvtagadásokat is mutat, addig nálunk, némi szektaképződéstől eltekintve, a protestantizmus mégis csak megmaradt a maga történeti és dogmatikai eredeteiben, megmaradt két vagy három, történeti hagyományaihoz hű és mindenekfelett: hívő felekezettiek. Ha Németország protestantizmusa a külső zaklatáson túl ma igen komoly belső válságban is vívódik, mert a pozitív hitű Bekenntniskirche híveinek száma nagyon elmarad a Deutschkirche-hez csatlakozott s már szinte csak a nevükben keresztény tömegek mögött, addig a magyar protestantizmusnak kétségtelenül nagy értéke, hogy eddig minden olyan kísérletnek ellen tudott állni, amely őt a hitvalló kereszténység útjáról lesodorni s a merő szólamkereszténység ingoványaira vinni kívánta volna.

Amily helyesnek és magától értetődőnek tartjuk azonban az említett elvet, a vallási igazság szupremáciáját az érzelmi s hasonló szempontok felett, még a dogmatikai egyezkedés szempontjából is, viszont egy disztinkcióra mégis fel kell hívnunk a figyelmet, amely a mi kérdésünkben szerintünk elég lényeges szerepet játszik. Igen, azt mondjuk mi is, az egyezkedés közvetlen akadály a dogmatikai igazság kultusza mindkét részen; azonban ennek a dogmatikai igazságnak a megállapításában megint csak lényegesen közrejátszhatik az érzelmi szempont. Nemcsak a szenvedélyeink, hanem az igazságaink is sokszor zavaró és illetéktelen érzelmi mozzanatok hatása alatt alakulnak.

Lélektani tétel, hogy az emberi ítélőképesség úgyszólván csak a hétköznapi és közvetlenül tapasztalati igazságok terén jár teljes biztossággal. Mihelyt elvontabb fogalmi rétegekhez érkezik s bonyolultabb gondolatfűzésben kell állást foglalnia, vajmi könnyen megtéved, részben az emberrel veleszületett felületesség és figyelemhiány folytán, részben pedig azért, mert érzelmileg eleve ehhez vagy ahhoz az állásponthoz hajlik. Tévedéseink legnagyobb része onnan ered, hogy következtetéseinkbe és ítéleteinkbe vajmi gyakran belekontárkodik vagy az elsietés vagy a hajlamok öntudatlan, észrevétlen, ellenőrizhetetlen játéka, ha másként nem: a megszokás és megszeretés hajlandósága. Azt tartjuk igaznak s ahhoz ragaszkodunk leghevesebben, amit szeretünk és igaznak tartani megszoktunk; amiről nagyon kívánjuk, hogy igaz legyen. „Der Wunsch ist der Vater des Gedankens.“ És mennél erősebben vonzódunk valamely tételhez, annál simábban és észrevétlenebből siklik rá az okfejtésünk is. És

mennél hevesebben szól utóbb mellette a szenvedélyeink szava, annál kevésbé vagyunk kaphatók az álláspontunk higgadt és pártatlan felülvizsgálatára.

Ezt az igazságot minduntalan szemléletesen állítja elénk az élet. A pörösködők közül is rendszerint mind a két fél „szentül“ meg van győződve a maga igazságáról; háborúban minden hadviselő nemzet megesküszik arra, hogy ő az igazságtalanul támadott, a szent háborút viselő, az ártatlan védekező. Mindkét félnek van egy csomó „érve“ a maga igaza mellett s mindegyik aztán végnélkül forgatja, szavalja, variálja ezeket az ő érveit, észre sem véve, figyelemre sem méltatva az ellenfél ellenérveit, amelyek az ő „meggyőződése“ — érzelmei által befolyásolt meggyőződése — szerint merő álokoskodások vagy ravasz, prókatori fogások. Ki biztosít felőle, hogy ez az általános emberi gyöngékn végzetesen bele nem játszik az állásfoglalásainkba és érveléseinkbe ott is és főleg ott, ahol egyrészt a legelvontabb s legszubtilisabb eszmereteghez ér az elménk, másrészt érzelmeinket is legkomolyabb s legharcosabb értékőrzésre szólítja síkra a vallási érdekek komoly fensőbbsége? Innen és csak innen magyarázható, hogy sehol az emberek oly hévvel, oly állhatatosan, sokszor oly lobogó szenvedélyességgel nem állnak egymással szemközt, mint a vallási és névleg a dogmatikai viták terén. Sehol az értelem néma és öntudatlan befolyásolhatósága oly nagy mértékben ki nem ütközik, mint a világnézeti harcokban — nemcsak protestáns, keleti, katolikus viszonylatokban, hanem pl. a zsidókérdésben is, vagy a szocialista és bolsevista világnézetben (ezért is nevezik azt egyesek éppenséggel vallásnak), vagy a hitleri és ludendorffi fajimádó újpogányság fanatizmusában. Ahol az igazság tárgyi kritériumai higgadt lemerésének kellene irányadónak lenni s az ősi elvnek érvényesülnie: „amicus Plato, amicus Socrates, séd magis arnica veritas“, ott illetéktelenül és legtöbbször öntudatlanul az elnagyolás felületessége és az érzelmek túlsúlya billenti el a serpenyőt. Innen magyarázható az is, hogy legtöbb emberre, a felekezeti hitvitázókra nézve is, alanyilag egyszerűen az a vallási igazság, amibe beleszületett, amibe belenevelték, aminek előnyös és vonzó vonásait vele korán megszerettették.

Hogy a vallásszakadásban az érzelmi mozzanatoknak jelentős szerepük volt, történetismerő ember előtt nem kétséges. A szenvedély mindkét félén jelentős tényező volt. Protestáns részen az események alakításában Luther és Kálvin vulkanikus egyéniségének époly döntő szerep jutott, mint a politikai momentumok hamarosan történt bekapcsolódásának a vallási harcokba. Katolikus részen pedig a tisztán dogmatikai és egyházi gondolat védelmén kívül lényegesen módosította a harc stílusát az, hogy akik az ősegyházat s az egyházi tekintélyt képviselték, sokszor kihívóan és elkeserítően méltatlanok voltak arra, hogy a tekintélyt elvet képviseljék s a támadókkal szemben a dogmatika elvei mellett a maguk visszaéléseinek zavartalan folytatását is fenyegetve érezték. Bizonytal ez a korán ébredt s korán közrejátszó érzelmi ellentét tette a vallásszakadást végül dogmatikai téren is oly teljessé és végzetessé. Hiszen Luther kezdeti dogmatikája még úgyszólván csak a megigazulás kérdésében lépett új utakra és

csak a vita és az elkeseredés során helyezkedett szembe egyre újabb katolikus tételekkel. Hogy katolikus részen is volt szenvedély éppen elég, kétségtelen s csak az ég lenne a megmondhatója, hogyan, milyen másképp alakul talán a helyzet, ha Szent Péter székén akkoriban nem Medciék, hanem Szalézi Szent Ferencék ülnek. A katolikus álláspont előnyére itt mindenesetre felhozható, hogy dogmatikája nem ekkor, nem e harcok és szenvedélyek hevében alakult; az érzelem és a szenvedély itt inkább a megtámadott álláspont védelmében nyilvánult, mint új tantételek felállításában.

Minderre azt mondhatná valaki: Ám azóta évszázadok teltek el s a XVI. század érzelmi mozzanatai régen helyet adhattak a természetes meghiggadásnak. Ez elméletben teljesen igaz, de a gyakorlatban tény, hogy az érzelmi ellentétek nem múltak el. A küzdelmet eredetileg elindító érzelmek helyébe a kevésbé lobogó, de annál mélyebben ható érzések s a megtámadottság állapotának folytonos félelme léphetett, amely tapasztalatszerűleg ugyancsak befolyásolhatja a véleményeket. Ezeknek az érzelmi mozzanatoknak a közvetlen forrása kétségtelenül a dogmatikai igazság féltése, amint Victor helyesen mondja, de éppen a dogmatikai igazság kérdésében megint csak nagyon sok vonalon az érzelmi mozzanatok viszik a döntő szerepet.

Az únió kérdésére ezen az alapon visszatérve: Az út a megoldás felé valószínűleg az lehetne, hogy olyan közhangulatot kell lassankint teremteni, amely az érzelmi mozzanatoknak ezt a túltengését a helyes és jogos mértékre csökkenti vissza. Egy mindenképpen kívánatos és elvben mindkét félén kívánatosnak is érzett újraegyesülés legfőbb akadályát mindkét fél a maga dogmatikai igazságának kötelező erejében látja, de mivel emberek vagyunk s a lélektan törvényeit ismerjük, a közeledést s a tárgyi igazság teljes elérését is csak úgy remélhetjük, ha harcot indítunk önmagunkban minden illetéktelen érzelmi mozzanat túltengése ellen. Nem az a hiba, hogy érzelmeink is hajtanak a vallási igazság szenvedélyes keresésére és ragaszkodó őrzésére, ellenkezőleg: ez szerencse és haszon, hanem hogy néha illetéktelenül, elhomályosítóan és félrevezetően befolyásolnak s általuk elkápráztatott szemünk esetleg a tévedést is az isteni igazság díszköntösében látja. Itt csak a kíméletlen pártatlanság segít, amely a maga legkedvesebb, legmegrögzöttebb véleményeit is revideálni hajlandó, és sohasem vezetteti magát a pusztá „csak azért se“ szenvedélye vagy pedig ama félelem által, hogy valamikép a túlsó félén ne kelljen az igazságot felismerni. Valami nagy, egészséges lehiggadásnak, nem a kérdés lekicsinylésének, hanem inkább az igazság abszolút fölénye iránt való abszolút hódolatnak, kellene ezekben a kérdésekben s vitákban vezérmotívummá emelkednie. Protestáns félén: annak az őszinte elhatározásnak, hogy revideáljuk az elszakadás tényét és okait; katolikus részen: hogy revideáljuk az elszakadtakkal való vitatkozás módszereit; mindkét félén pedig: hogy az eszmecsere sohase menjen túl a legszigorúbban tárgyi és igazolható sorompókon és sohase fölényes és türelmetlen lebunkózás legyen a cél, hanem az összesíró testvéri érzés és az akadályok lebontásán őszintén dolgozó jóakarát.

EGYÉBKÉNT AZ ÉRZELMI ELLENTÉTEK lecsökkentése s az igazság megközelítése terén jelentős segítségünkre lehet a megfontolás, hogy az emberek a vita hevében sokszor más szavakkal ugyan, de alapszavában és legvelejtében ugyanazt védik mind a két fél.

Ezt a tételt a katolikus-protestáns ellentétre alkalmazni, ahol a dogmatikai ellentétek oly határozottak s áthidalhatatlanok, paradoxonnak látszik s talán mégsem egészen az. A megformulázott hittételek tökéletesen ellentétesek lehetnek s mégis a vita legmélyén rejlő alapelv, a krisztusi s evangéliumi kiindulópont lehet közös és azonos. Csak az egyik így, a másik úgy fogalmazza meg, az egyik szerencsésen, a másik szerencsétlenül s az egyik ilyen, a másik olyan következtetéseket von le belőle. Ez nem annyit jelent, hogy egyiknek sincs igaza, de mindenesetre jelenti, hogy a százados egymás mellé beszélés ellenére sem volna szabad lemondani a félreértések fokozatos tisztázásának lehetőségéről. A régi egyházban a szakadások után henotikonok és egységformulák végnélküli szövegezésével igyekeztek a szakadásokat megszüntetni. Ez aztán elég sok esetben előbb-utóbb sikerült is, főleg persze akkor, ha politikai nyomás is sürgette a kiegyezést. Kár, hogy ma ezzel szemben olyan lemondók lettünk: mindkét fél szinte eleve elzárkózik a másik féllel való nyugodt tárgyalás elől, talán azért, mert a viták és harcok eddig nem vezettek eredményre. Csakhogy egészen mások a viták és harcok és egészen mások az úri hangú, testvéries megtárgyalások.

Legyen szabad nem polémiaként, hanem iskolapéldául a szentek tiszteletét felemlítenünk. A katolikus felfogással a protestáns vitázók állandóan azt szegezték szembe, hogy imádni pedig csak az egy igaz Istent szabad; a szentek tisztelete emberimádás. A katolikusok ezzel szemben azt hangoztatták, hogy ők nem imádják, hanem csak tisztelik a szenteket; vallásos tiszteletben részesítik ugyan őket, mert bennük Isten kiváló szolgálóit és barátait látják, de nem adnak nekik istenítő tiszteletet. A vita az ismert szenvedélyességgel s makacssággal folyt évszázadokon át s folyik bizonyos részen ma is. Nem szembeszökő-e, hogy az alapelv: hogy csak az egy igaz Istent illeti imádat, mindkét félnek tökéletesen közös és csak az alkalmazás kérdésében van vita? Most ne keressük, nincs-e igaza annak az álláspontnak, amely szerint más az Istennek kijáró, valakit Istenként való imádat (*cultus patriae*) és más a vallásos, de nem imádó tisztelet (*cultus duliae*). Csak állapítsuk meg, hogy amely pillanatban valaki ezt a különbségtételt elismeri, a vita már jóformán be is fejeződött. Tanulságos e tekintetben az idej Szent István-ünnep, melyet tudvalevőleg az idén először ültek meg vallásos megemlékezéssel a protestánsok is. Ahogy Ravasz László ünnepi beszédében magyarázta, mi a szentség és miért és mennyiben tisztelhetik a protestánsok is Szent Istvánt, nem merítette ki ugyan a katolikus *cultus duliae* fogalmát, de kétségtelenül nagy lépés volt a megértés, egy százados félreértésnek békés tisztázása felé.

Hasonlóképp idézhetnők a jócselekedetek szükségességéről lefolyt százados vitákat. Valaha roppant harcok folytak e körül is. A protestáns vitázók váltig emlegették a Római és a Galata-levél bizonyos

kitételeit, amelyek szerint az üdvösséget nem a törvény szerint való cselekedetek szerzik meg, hanem a kegyelem a hit által. A katolikusok ezzel szemben Krisztusnak a végítéleten mondandó szavaira s a Szentírás egyéb kitételeire, nevezetesen Szent Jakab levelére mutattak rá, amelyekben az üdvösség és annak mértéke egyenesen a jócselekedetek jutalmaként tűnik fel. Ebből aztán előállott az áthághatatlan ellentét: ortodox-protestáns részen a hit és a kegyelem egyedül döntő szerepének hangoztatása s a „Werkheiligkeit“ elítélése, katolikus részen pedig a jócselekedet érdemszerző s üdvösséget mérő értékének dogmatizálása. A protestánsok a katolikus álláspontban a kegyelem alábecsülését vélték felfedezni; a katolikusok viszont hangoztatták, hogy a kegyelem elsőrendűségét ők sem tagadják, de ebből nem következhetnek a jócselekedetek szükségtelenségére. Ha ma nem a vitázó teológia útvesztőin keresztül, hanem az egyszerű, józan megítélés nyugodt szemléletével vizsgáljuk a kérdést, akkor katolikus és protestáns félen valószínűleg egyaránt megegyezhetünk abban, hogy az evangélium szerint az üdvösségre csakugyan mindkettő szükséges: a kegyelem és a hit egyfelől, a jócselekedetek, vagyis a hit megelevenedése az életben, másfelől. A jócselekedeteket a protestantizmus sem veti el, amint a katolikusok sem vetik el a hit s a kegyelem alapvető jelentőségét. Szinte mosolygunk azon, mire való volt akkor annyi puskaport ellőni s annyi főt beverni ezért az inkább talán csak szavakban, nem lényegben eltérő, alapjában valószínűleg mindkét félen egyformán érzett evangéliumi tanért.

Nem látszik kizárva, hogy számos dogmatikai ellentét, talán a legtöbb, bármily súlyos magábanvéve és bármily áthághatatlan abban a formulázásban, amelyet a viták során kapott, jórészt egyszerű félreértésként volna feloldható, ha mindkét oldal arra törekednék, hogy a másik fél állításában kétségtelenül meglévő igaz magot kiemelje, elismerje s azután megvizsgálja, mi az, ami a maga formulázásában a másik félt túlságosan sérti vagy izgatja. Ezen az alapon azután a félremagyarázásokat türelmes munka árán lassan⁴⁴ talán mégis ki lehetne küszöbölni. A mi katolikus nézetünk szerint ez az eljárás minden egyes esetben az ősi dogmát igazolná, illetőleg azt, hogy amit az ősi dogma tanít, azt a kellő fogalmi körülhatárolás és megértés mellett senkinek sincs oka visszautasítani; azonban ez nem zárja ki, hogy éppen a barátságos egyezkedés során, a még nem véglegesített megszövegezések, megokolások és következtetéslevonások terén bizonyos éleket le lehetne tompítani s bizonyos félreérthetőségeket, amelyek ma a protestáns közeledésnek útját állják, kisimítani.

Az egész polemikus teológiát ide kellene iktatnunk, hogy e gondolatot részletesen kifejtsük. Ehelyett csak egyetlen példára kívánunk még kitérni, a középponti kérdésre, arra, amelyet a hozzászólók közül Ravasz László is, Victor János is kifejezetten mint ilyent említ.

MI AZ, amiben a katolicizmus és protestantizmus legmélyebb dogmatikai ellentéte rejlik? Victor János szerint:

„A keresztyénségnek két szembenálló felfogása feszül itt egymásnak és semmiféle kompromisszum középpontjába ezek össze nem tolnak.

Az egyik szerint a keresztyénséghez eleitől fogva lényegszerűen hozzátartozott egy istenileg autcrizált e világi intézményes szervezet is, amely az idők végéig isteni kezesség mellett működő egyetlen letéteményese a keresztyénség javainak. Ami elváltozás a keresztyénségben az évszázadok folyamán ennek az intézményes biztosítéknak az égisze alatt bekövetkezett, az tehát nem lehet más, mint eredettől megvolt csirák legitim Idbontakozása. A másik felfogás szerint a keresztyénség e világi életében nincs biztosítva egyéb által, mint az által az isteni norma által, amely az eredeteiben nyilvánult meg, hogy aztán irodalmi formában (a Szentírásban) minden idők számára hozzáférhetővé váljék. Ettől a történeti és ható erejében mégis történetfeletti normától eltévelyedni a keresztyénség állandó veszélyben forog, s ezért állandó kritikával hozzá kell mérnie magát; ha pedig egyideig ezt elmulasztotta s az elhajlás bekövetkezett, gyökeres reformáció válik szükségessé. Minden más katolikus-protestáns ellentét vagy ebből folyik, vagy — ha valaki azt akarná vitatni, hogy még ennél is mélyebben rejlik — akkor is ebben nyilvánul meg a minket most érdeklő kérdés szempontjából.¹

Ravasz László szerint pedig:

„A nyugati keresztyénségben a római ág egy természetfeletti hatalom gyakorlásában látta a vallásosságot, a protestáns ág a személyes újjászületésben és a belső ember autonómiájában.”²

Kétségtelen, hogy itt mutatkozik a legmélyebb szakadék. Ne felejtjük el: talán megint nemcsak dogmatikai, hanem főleg történeti és érzelmi alapon is. Hiszen a pápaság kérdése a hitújítás és vallás-szakadás harcaiban nemcsak mint tan és intézmény nem illett bele a protestantizmus rendszerébe, hanem mint legfőbb harci ellenfél szinte összpontosította magában mindazt, amit az utóbbi támadott. A hitújítás a maga egész temperamentumos erejével főleg a pápaságnak feszült ellene s ennek emléke ma is annyira elevenen él az elcsatolt felekezetekben, hogy sok protestánsnak még a pápák emberi és keresztyényi nagysága előtt is nehezebb esik meghajolnia. Ahol ez az érzelmi ellentét lassankint megszűnik, mint az angol High Church-mozgalom híveiben, ott ez a legfőbb dogmatikai ellentét sem mutatkozik megoldhatatlannak.

Tisztán tárgyi, dogmatikai alapon szerintünk itt sem volna lehetetlen a megegyezés. Mert a vallásos protestantizmusnak az az alapelve, amelyet Ravasz és Victor szövegezése tökéletes világossággal kifejez s amely az egyéni Isten-keresést és Istenre-találást, a léleknek akadálytalan Istenre-borulását tekinti a vallás lényegének, nem pedig egy közbeiktatott tekintélyt és hierarchiát, helyes értelmezés mellett katolikus alapon is tökéletesen elfogadható, sőt magától értetődő. A katolikusok tudniillik szintén a léleknek Istenhez-kapcsolódását tekintik a vallás velejének s végső lényegének. Az egyháztekintélyi és hierarchikus elvben csak pedagógiai és lelkipásztori keretet, vezetést és irányítást látnak, amely mellett a lelküknek Istenbe kapcsolódó lendületét és szabadságát legkevésbé sem érzik magzavartnak vagy akadályozottnak. Még akkor sem, ha ez a pedagógiai és lelkipásztori vezetés tekintéllyel, kötelező erővel és kormányzati fennhatósággal van ellátva, sőt ha esetenként hibákat követ is el; mint ahogy az állami életben sem tekintjük a kormányzatot a hazafiúi érzület szabad kibontakozása

¹ Magyar Szemle, 1937 május, 9. 1.

² I. h. 163. 1.

terén akadálynak vagy elfojtónak, csak éppen szükséges szabályozónak és irányítónak még akkor is, amikor a kormányzat hibákat követ el. Az az érzésünk, hogy a protestantizmus gyakorlata, bár a maga egyházi vezetőinek nem tulajdonít isteni jogon alapuló lélekkormányzói tekintélyt, e téren sem áll egészen távol a katolikus gyakorlattól, mert hiszen valamelyes hierarchiája annak is van s a maga egyházi funkcionáriusainak és törvényhozó testületéinek iránytszabó működésében szintén nem látja az egyéni Istennel-érintkezésnek lélekzavaró akadályát, sem a Szentírás értékének alábecsülését.

Ha ezen az úton tovább folytatnék a gondolkozást, a legfőbb ellentét katolicizmus és protestantizmus között s így az úniónak legfőbb akadálya is valószínűleg lényegesen veszítene mai áthidalhatatlanságából. A vita még ennek a lényegnek tisztázása és közös elfogadása után is tovább folynék sok más vonalon: felmerülhetne pl. az a kérdés, vajjon a legfőbb egyházi vezetés elvének csakugyan mindarra ki kell-e terjednie, amire ma kiterjeszkedik, vajjon a „jogi egyház“ (Rechtskirche) néha nem teng-e túl a szeretet egyházának („Liebeskirche“) jelentősége fölél? Vitatkozni lehetne talán az egyházi tekintély ennek vagy annak a megnyilatkozásának időszerű, vagy többé-kevésbé célra-vezető voltán s hasonlókon, amely kérdésekről az illő tisztelet és engedelmesség hangján a katolikus hittudósok és egyházpolitikusok közt is folynak viták. De abban a mi oldalunkon sohasem lesz és ma sincsen vita, hogy a középponti egyházi tekintély is csak eszköz és nem cél; csak keret és szükséges védőintézkedés az emberi önkény, szétesés, megtévelyedés és ellanyhulás ezer veszedelmével szemben, nem a vallás lényege. Emberek bevonása a krisztusi műbe, mert erre szükség s isteni rendelés van, de amellyel szükségképpen és sajnálatosan együtt jár az emberi tökéletlenség és gyarlóság is, mint ahogy az apostolok sem voltak tökéletesek; de egyúttal biztosítva van általa az egység nagy elve és az eleven örökös a krisztusi hagyatékon, mint ahogy Krisztus az apostolokat is ilyen biztosokul rendelte az ő művének őrzésére s tovaszármaztatására.

S még egy szempont enyhítheti idővel azt az ellenkezést, amellyel a pápaság tana a hitújítás híveinél dogmatikai, érzelmi s történeti alapon találkozik. Amikor a protestantizmus fellépett, a pápaság elvileg s jogilag ugyanaz volt mint ma, de mint empirikus, történeti valóság nagyon más volt mint ma. A pápaság akkor egy süllyedési mélyponton állt, amelynek előzményei részben a császárságtól való évszázados politikai függésben, részben és főleg a reneszánsz-felfogások és reneszánsz-erkölcsök lazaságában keresendők. Luther fellépését fél-századdal sem előzte meg VI. Sándor uralkodása, ennek a simoniával megválasztott, tehát a pápai trónra egyszerűen betolakodott, világias érzelmű férfiúnak szégyenletes egyéni méltatlanságával és törvénytelen fiának Borgia Cesarének egyházrabló, botrányos viselkedésével. A legfőbb egyházi vezetés stílusa a középkor végén Európaszerte széles körökben keltett jogos és érthető elkeseredést; nem lehetne másképp elképzelni, hogy pl. Angolországban csak úgy egy VIII. Henrik Önkénye és szerelmei vagy egy Erzsébet szeszélyei és terrorja kedvéért egyszerre oly sokan csatlakoztak volna ezeknek az uralkodóknak

pápaságelleni akciójához. A pápaság történetének legkiválóbb írója, Pastor Lajos báró, megrázóan szomorú képet fest erről a korról. Nem minden igaz, amit az irányzatos történetírás erre a korra s pápáira ráfest, de ami igaz, az is éppen eléggé szomorú és visszariasztó. A pápai udvar a vallásszakadás előtti időben túlságosan az akkori udvarok példája szerint rendezkedett be, ott pedig a fényűzés, hatalmi túltengés, a családi politika, az élvezetek s legjobb esetben a világias irodalom és művészet kultusza voltak az irányadók. Természetes tehát, hogy a vallási forradalom, amely elsősorban dogmákra vonatkozott, az Egyház számos vezetőjének egyéni méltatlanságában mintegy második igazolást keresett és talált s a pápaság mint a romlottság széke és az antikrisztus megtestesülése vésődött be a lelkekbe.

Azonban van-e ennek a képnek jogosultsága ma is? Nem végzett-e Róma azóta önmagában is régen mélyreható reformot, mint ahogy a trienti zsinat révén a világegyházat reformálta? Nem került-e hamarosan a Borgiák és Mediciek után a reformpápák egész sora, V. Piustól VIII. Orbánig, Szent Péter székébe? S főleg az újkori rázkódtatások, a Napoleon-kor száműzött, elhurcolt és bebörtönzött pápái, majd ismét az egyházi állam gyakorlati megszűnése óta nem bizonyult-e a pápaság mindig szembeszökőbben a legtisztább s legapostolibb eszméket hordozó intézménynek? Egy XIII. Leó, X. Pius, XV. Benedek, XI. Pius egyénisége, hogy csak a legújabbakat említsük, nem érdemel-e már emberi és általános keresztényi szempontból is mélységes tiszteletet, sőt rokonérzést mindenki részéről, aki Krisztusban hisz s a kereszténység nagy erkölcsi javait őrzi?

Így látja e kérdéseket a katolikus ember. Természetes, hogy a protestáns nem mindig láthatja egészen így. Hiszen ha ő is így látná, az únióknak holnap meg kellene történnie. Az elmondottak sem polémiának, sem csalogatásnak, sem a helyzet nehézségei elmosásának nincsenek szánva, csak annak, hogy rámutassunk arra, körülbelül milyen utakon remélhető, hogy a mindkét oldalon megnyilatkozó jóakarat mellett a feszültség a jövőben lassankint talán mégis enyhülni fog s az egymásratalálásnak ma még csak ködös távolban fel-feltűnedező álma egyszer valóra válik az utolsóvacsorai könyörgés értelmében.

Mekkora érték- és erőnövekedés lenne a közös egyházra nézve, ha abban a keresztény eszmények megvalósításán mindazok a kiváló erők együtt dolgoznának, amelyek ma gyakran egymással szemben őrlődnek fel s ha mindaz az energia, elmeél, lendület és szívósság, amely ma testvérharcban, szenvedélyes mellébeszélésben vagy legalább is idegenkedő egymást-kerülésben meddősíti kölcsönösen egymást, az egységes krisztusi cél érdekében érvényesülne!